

“KUNST DIE WAT VOORSTELT”

HOORT FIJNREALISME THUIS IN HET MUSEUM?

Realisme in de beeldende kunst is een rekbaar begrip. Hoewel je zou verwachten dat het louter een zo zuiver mogelijk gelijkende weergave van de werkelijkheid betreft, gaat onder dit containerbegrip een heel aantal stromingen in tal van disciplines schuil. Zo is het beroemde zeventiende-eeuwse realisme van de Hollandse meesters veelal een schijnrealisme: schilderijen werden gecomponeerd in het atelier – landschapselementen werden naar hartenlust gecombineerd of bloemen uit verschillende jaargetijden in één vaas gevoegd – en waren voor de goede verstaander veeleer symbolische metaforen met een stichtelijke betekenis.

In de twintigste eeuw zijn onder andere het opgelegde sociaalrealisme van de voormalige Sovjet-Unie en het evenzeer gepredikte nationaalrealisme in nazi-Duitsland te onderscheiden, maar ontstaan ook overheidsvrije bewegingen als het internationale neorealisme met stromingen als het surrealisme en het Nederlandse magisch realisme, waarvan Carel Willink (1900-1983), Raoul Hynckes (1893-1973) en Pyke Koch (1901-1991) de belangrijkste vertegenwoordigers zijn. Dit artikel wil enig inzicht geven in de positie van de huidige generatie(s) schilderende realisten in Nederland.¹

REALISME IN DE BREEDTE

De recentste expositie in de Kunsthal in Rotterdam over dit onderwerp, *Feest der herkenning! Internationaal realisme*², toont naast schilderijen in diverse stijlen ook foto's, beelden, dvd's en video's van internationale kunstenaars als Jean-François Millet (schilderij uit 1862) en Weegee ('politiefoto's' uit de jaren 1930 en '40) tot Sam Taylor Wood (dvd uit 2001) en Marc Quinn (beeld uit 2009). Nederland is in deze uit Duitsland

FRANK VAN DER PLOEG

werd in 1968 geboren in Rotterdam. Studeerde kunstgeschiedenis en archeologie aan de Universiteit van Amsterdam. Verricht kunst- en cultuurhistorisch onderzoek. Is voorzitter van het Adviespanel Cultuur Zaanstad. Publiceert over beeldende kunst, o.a. in *Museumtijdschrift*. Adres: Weeshuisland 54. NL-1541 MD Koog aan de Zaan; info@artaz.nl.

overgenomen tentoonstelling niet oververtegenwoordigd. De keuze is gevallen op foto's van Rineke Dijkstra (°1959), een video-installatie van Aernout Mik (°1962) en schilderijen van Carel Willink, Har Sanders (1929-2010), Frans Clement (°1941) en Jan Worst (°1953). Zes kunstenaars, vijf tot zes opvattingen. Dijkstra portretteert mensen 'van de straat' in hun kwetsbaarheid met de nadruk op de (authentieke, niet-geposeerde) pose. Miks installaties herbergen vaak gedragingen die wel reëel zijn, maar samen vervreemden en niet zelden worden bezoekers onderdeel van het geheel. Van Willink werd wel gezegd dat hij beter kon breien dan schilderen, zo realistisch waren bijvoorbeeld de steekjes van de trui van de geportretteerde dichter Adriaan Roland Holst. Har Sanders vertegenwoordigt het foto- of hyperrealisme. Bij deze richting zijn foto's leidend. Naar keuze beperkt de schilder zich tot details, waarbij het schilderen en de schildertechniek zelf de volle aandacht krijgen. Frans Clement ziet Sanders als één van zijn voorbeelden. Hij heeft oog voor het onooglijke: een stuk stoep met verkeersbord, een betonmolen, een kartonnen doos met inhoud. Jan Worst, ten slotte, is de man van de rijk gevulde interieurs, badend in warm, verzadigd licht.

MEER SPECIFIEK

Krap tien jaar geleden toonde de Kunsthal drieëntwintig kunstenaars met als rode draad, volgens de flaptekst van de catalogus, "de grote aandacht voor de schildertechniek en het streven naar picturale perfectie". Titel van expositie en boek: *Nederlandse Realisten na 1950*. Realisme met een grote 'R'. De gekozen schilders worden door auteur Heleen Buijs geschaard onder het niet als kunsthistorische stroming geijkte



Co Westerik, *Kockje in de thee*, 2007, olieverf, tempera en alkyd, 83 x 105 cm,
Foto Co Westerik / Scheringa Museum voor Realisme / © Sabam Belgium 2010.

“fijnrealisme”. Buijs heeft oog voor de diversiteit, maar ziet ook een aantal gemeenschappelijke kenmerken. Geparafraseerd: je ziet wat je ziet, er is weinig tot geen ruimte voor interpretatie, het perspectief is correct, de kleurtoepassing natuurgetrouw. Ze geeft ook aan dat daarin voor de liefhebbers van de moderne, avant-gardekunstuitingen een aversie schuilt: de schilderijen zijn te schools, zijn meer het resultaat van knap vakmanschap, de nadruk ligt meer op ambacht dan op artistiekeit en de schilders grijpen terug op tradities. De expositie laat op dat moment een dwarsdoorsnede zien van wat er aan diversiteit binnen het gekozen thema te koop is. Naast realisten die werkelijk zo natuurgetrouw mogelijk werken, zoals Peter Durieux (°1951), Joke Frima (°1952), Henk Helmantel (°1945), en Gerrie Wachtmeester (°1957), zijn er schilders die het met de verhoudingen van bijvoorbeeld de menselijke figuur iets minder nauw nemen, zoals Herman Gordijn (°1932), Theo L’Herminez (1921-1997) en Peter van Poppel (°1945). Verder zijn er duidelijke verschillen in het hanteren van de verf: van fijn (Frima) tot meer pasteus als Helmantel of juist ‘vloeibaar grof’, zoals Matthijs Röling (°1943).

ONDERSTROOM

Realistische schilderkunst heeft in Nederland altijd beoefenaars gehouden, zij het vaak in de luwte van de avant-garde. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog blijft de Rijks-academie in Amsterdam – nu als Rijksakademie dé broedplaats voor alle denkbare hedendaagse ontwikkelingen – behoudend. Zet hier tegenover het Stedelijk Museum van Willem Sandberg, die in 1949 CoBrA alle ruimte geeft: figuratief ja, realisme in de klassieke traditie, nee. In 1950 vindt Carel Willink zich met zijn manifest “De Schilderkunst in een kritiek stadium” danig op ten aanzien van “deze kunst van de kinderkamer [...] het koketteren van volwassen mannen met hun voortijdige kindsheid [...]”. In 1951 ontstaat de groep “De Realisten” van oprichters Theo Kurpershoek (1914-1998) en Nicolaas Wijnberg (1918-2006). Sandberg zal ook hen diverse malen een podium bieden. Eenling Co Westerik (°1924) overleeft alle stromingen en getijen. Zijn geheel eigen visie op de weergave van de werkelijkheid stelt kunstcritici in staat hem bij alle mogelijke groeperingen in te delen. In de jaren 1960 viert de popart hoogtij, met Nederlandse benamingen als hyperrealisme, fotorealisme, nieuw realisme en nieuw illusionisme. Als het Van Abbemuseum in Eindhoven dan in 1972 de expositie *Relativerend Realisme* organiseert, is het wel duidelijk: realisme is subjectief. Hedendaagse realist Rob Møhlmann (°1956) verwoordt het op zijn website als volgt: “De hiervoor op eenvoudige wijze geschetste drie hoofdstromen [realisme, impressionisme, figuraal] worden in de officiële kunstwetenschap natuurlijk veel ingewikkelder geduid en gehanteerd. Vaak doen de kunstenaars zelf daar ook nog eens een verwarrend schepje bovenop. Zo beweerde Mondriaan glashard met ‘waarachtig realisme’ bezig te zijn. Volstrekt anders van aard, maar toch: realisme. En zo hou ikzelf staande dat een puur realisme in de schilderkunst nooit bestaan heeft, niet bestaat, en nooit zal bestaan omdat dit uit zijn aard onmogelijk is.”

Møhlmann woont en werkt vandaag de dag in Groningen, de noordelijkste provincie van Nederland. Daarmee is het bruggetje naar een belangrijke groep hedendaagse fijnschilders gauw gemaakt, de toegeschreven vertegenwoordigers van het “Noordelijk Realisme”. Om een paar belangrijke namen te noemen: Henk Helmantel, Matthijs Röling, Wout Muller (1946-2000) en de wat jongere Douwe Elias (°1952), Pieter Pander (°1962) en Piet Sebens (°1961). Wat hen bindt, is een schilderkunst vanuit traditie en esthetiek. Het noorden van Nederland - ook Friesland en Drenthe huisvesten gelijkgestemden - biedt de stilte, het weidse landschap waarin deze schilders gedijen. Schilder en schrijver Diederik Kraaijpoel (°1928) heeft een kort statement geschreven voor de website van deze nog altijd uitdijende groep.³ Hij vraagt zich af in hoeverre het Noordelijk Realisme zich onderscheidt van bijvoorbeeld dat van “De Nieuwe Haagse School”. Kraaijpoel: “We zullen het er maar op houden dat het begrip Noordelijk Realisme een geografische aanduiding is. Het kan zijn dat er hier meer aan



Joke Frima, *Het mirakel*, 2009, olieverf op linnen, 55 x 70 cm,
Foto © Joke Frima / Art Revisited.

natuurstudie wordt gedaan dan elders, omdat de Academie Minerva verhoudingsgewijs altijd veel modeltekenen, stillevenschilderen en andere waarneming in haar curriculum heeft gestopt.” De jongere generaties die Minerva hebben doorlopen, zijn divers in uitingvorm, maar hebben vaak precisie en vakmanschap gemeen. De stillevens van Arnout van Albada (°1968) staan stilistisch ver weg van de aangeklede reptielen van Jasper Oostland (°1976): wat hen bindt, is de aandacht voor het detail.

PARTICULIERE KUNST

De Kunsthal is een tentoonstellingsruimte zonder eigen collectie. Wanneer je in de catalogus van *Nederlandse Realisten na 1950* uit 2001 bladert, op zoek naar de bruikleengevers van de getoonde werken, blijkt dat het merendeel van de werken is afgestaan door een groot aantal particulieren, een aantal gespecialiseerde galleries, een aantal van de kunstenaars zelf, een paar bedrijfscollecties en slechts vier musea, waarvan het Friesland Museum (het latere Scheringa Museum voor Realisme) in feite een openbare privécollectie is. Van de ‘reguliere’ musea is slechts een handvol werken te zien. De bruikleengevers die niet vermeld willen worden, zijn zonder twijfel eveneens particulieren. En daarmee wordt in 2001 de stand van zaken ten aanzien van het verzamelen van deze kunst(onder)stroom geïkt. Zonder bedrijven als ING (de grootste bruikleengever) en de kring van verzamelaars zouden deze kunstenaars kansloos zijn ten opzichte van hun collega’s die wel meedraaien in het circuit van toonaangevende galleries en musea. Een specifiek mecenaat behoedt deze kunstenaars voor anonimiteit en archetypisch sappen. Het is een schare liefhebbers die er altijd is geweest en vermoedelijk



Gerrie Wachtmeester, *Fluisterbootje*, 2009, olie op paneel, 20 x 28 cm,
Foto © Gerrie Wachtmeester.

ook altijd zal zijn. De schilders die het fijnrealisme beoefenen, hebben eigen publieke kanalen. Er is een galeriecircuit dat zich louter richt op kunst die dicht bij de werkelijkheid staat en sinds enige tijd kunnen de beoefenaars zich onder gelijken tonen op een eigen kunstbeurs, *Realisme*, die in 2010 zijn zevende editie beleefde. Realisme is hier ook te lezen als “*Real is me*”, en de beurs heeft als uitgangspunt figuratie, waarmee alle stijlen zijn vertegenwoordigd. Hier werkt waarschijnlijk de wet van de commercie evenzeer door: zet een aantal gelijkaardige ‘winkels’ bij elkaar en de omzet van alle deelnemers stijgt. Meer keuze (van eenzelfde soort) trekt nu eenmaal meer publiek en overwint het concurrentiebeginsel. (Fijn)realistische schilderijen worden goed verkocht. Nu zal geen van deze kunstenaars prijzen als Damien Hirst halen, maar het trouwe publiek maakt werken in de duurdere segmenten mogelijk. ING is al even genoemd. Sacha Tanja (1942-2004) heeft als conservator van de ING-collectie eenduidig stelling genomen om deze bedrijfsverzameling het prerogatief van figuratieve kunst te geven.

Uit private initiatieven is ook een (klein) aantal vermeldenswaardige musea opgericht. Kunstenaar Henk Helmantel exposeert sinds 1985 in het Groningse Westeremden in zijn privé-museum Het Weem. Eelde, eveneens in de provincie Groningen, huisvest sinds 1996 Museum De Buitenplaats, dat zich louter richt op figuratieve kunst na 1945 en deze in context toont (en verzamelt). Waar het initiatief van verzamelaar Rardy van Soest om in Zeist een Museum voor Fantastische Kunst van de grond te krijgen mislukte, is het schilder Rob Møhlmann jaren eerder wel gelukt. Hij, zelf schilder in de realistische traditie, opende in 1999 de naar hem genoemde galerie.



Peter Durieux, *Labrot*, 2008, acrylverf op paneel, 20 x 39 cm, Foto © Peter Durieux / Art Revisited.

Daaraan voorafgaand organiseerde hij in 1998 de *Eerste Onafhankelijke Realisten Tentoonstelling*. Sinds 2006 is Museum Møhlmann neergestreken in Appingedam. Vrolijk plagerig gaf hij zijn museum een ‘ondertitel’ mee: “Voor kunst die wat voorstelt”.

Het bekendste particuliere initiatief is wel dat van Dirk Scheringa. Zijn museum (aanvankelijk Frisia Museum, later Scheringa Museum voor Realisme) in het Noord-Hollandse Spanbroek is door de val van moederbedrijf DSB in troebele wateren verzeild. De huidige stand van zaken is als volgt. Er is een museumcomplex, waarvan de bouwactiviteiten zijn gestaakt. De museumcollectie is opgeslagen door de ABN AMRO Bank en de nog in dienst zijnde medewerkers hebben een catalogus gepubliceerd met 159 topstukken om het belang van de collectie en dan vooral het bijhouden ervan onder de aandacht te brengen. Er is veel over geschreven, van warme woorden tot badinerende opmerkingen over de kwaliteit van het gros van de collectie. Feit is wel dat het museum in een behoefte voorzag. Het lijkt er echter op dat gevestigde musea zich geen raad weten hoe ze dit stiefkind een ruif kunnen bieden. Het Haags Gemeentemuseum heeft een poging ondernomen, maar verder is het angstig stil over een eventuele doorstart.

De publicatie waarvan net sprake heet niet voor niets *Nieuw realisme*. Het Scheringa Museum wordt primair geassocieerd met de verzameling magisch realisten (de eer-



Jasper Oostland, *Ruitjes*, 2001, acrylverf op papier, 50 x 50 cm,
Foto © Jasper Oostland / Art Revisited.

ste aankopen betroffen werken van Willink en tijdgenoten). Andere bekende namen zijn Jan Mankes (1889-1920) en “martelaar van het marterhaar” Dick Ket (1902-1940). Scheringa had ook oog voor ‘levende kunstenaars’ in de traditie van de fijnschilderkunst. Veel minder bekend is dat onder leiding van Emily Ansenk (nu directeur van de Kunsthall) en haar rechterhand en opvolgster Belia van der Giessen ook werk is aangekocht van Marlene Dumas (°1953), Michael Raedecker (°1963, zie *Ons Erfdeel*, jaargang 53 (2010), nr. 2, pp.96-103), Sylvia B (°1963), Rineke Dijkstra, Erwin Olaf (°1959) en, over de grenzen, Hans Op de Beeck (°1969), Duane Hanson (1925-1996), Alex Katz (°1927) en een enkel stuk van Lucian Freud (°1922). Wie de catalogus *Nieuw realisme* van de vroegere Scheringacollectie doorneemt, kan niet anders dan concluderen dat er een verband is tussen wat er nu in de Kunsthall wordt getoond en wat Scheringa heeft verzameld - of heeft laten verzamelen. ‘Brave’ hedendaagse fijnrealisten ontbreken in dit overzicht vrijwel geheel. Een stuk of wat recente werken van Dick Pieters (°1941), Jan Worst en - toch al buitenbeentje - Co Westerik figureren in het papieren statement, waar vooral hippere schilders als Annemarie Busschers (°1970), Kiki Lamers (°1964), Katinka Lampe (°1963) en Raedecker het beeld bepalen, naast de internationale kunstenaars.

OPENBAAR KUNSTBEZIT

Kunst is in de breedste zin van het woord een subjectieve weergave van de werkelijkheid. Zelfs het fotorealisme van een weer aangroeiende groep Amerikaanse schilders is vooral een vertaling in verf van de door hen waargenomen omgeving. Figuratie en abstractie, de beide polen in de kunsten, hebben gemeen dat het schematische weergaven zijn; vaak van een (natuurlijke) omgeving, maar evengoed is het mogelijk om gedachtegoed te vangen in één van die uitersten of via één van de vele daartussen liggende sporten van een symbolische ladder. Waar de abstractere uitingen zich vanaf het begin van de twintigste eeuw in toenemende mate kunnen laven aan museale belangstelling geldt dat steeds minder voor figuratieve kunst. Allerlei vormen van impressionisme en expressionisme worden om verschillende redenen nog wel gewaardeerd of gedoogd – bijvoorbeeld het vroege werk van Mondriaan, om zijn ontwikkeling te tonen – voor realisme gelden andere wetten. Zijn surrealisme en magisch realisme nog te verkopen als “realisme met een twist”, wee de kunstenaar die zich verliest in stofuitdrukking omwille van het plezier in het scheppen van een platte weergave van de werkelijkheid.

Figuratieve kunst in de lijn van de ambachtelijke tradities heeft in de twintigste eeuw weinig ingang gekregen in de vaste collecties van de (grotere) openbare musea. Kunstenaars worden om geografische redenen wel verzameld, wanneer ze in de stad of omgeving van een museum werkzaam zijn. Een zeer beperkt aantal musea heeft op periode of thema verzameld. Het Gemeentemuseum in Den Haag toont tot begin 2011 *Koel modern. Realisme in Nederland 1907-1944*, met als hoogtepunt een herontdekte figuratieve tekening van Mondriaan.⁴ Het Museum voor Moderne Kunst in Arnhem heeft een naam hoog te houden met betrekking tot deze periode: het magisch realisme vormt van oudsher een van de kerncollecties. Een ander museum dat als uitzondering de regel bevestigt, is het Drents Museum in Assen. Het verzamelt inmiddels enkele decennia figuratieve schilderkunst en geeft regelmatig vertegenwoordigers een podium met een solo-expositie.⁵ Daarbij wordt een boek uitgegeven in de serie *Monografieën van het Drents Museum over hedendaagse figuratieve kunstenaars*. Kunstenaars die vanaf 1999 aan bod kwamen: Sam Drukker (°1957), Barend Blankert (°1941), Berend Groen (1947-2003), Douwe Elias, Ben Rikken (°1951), Henk Helmantel, Matthijs Röling, Peter Hartwig (°1963), Siemen Dijkstra (°1968), Piet Sebens, Pieter Pander, Hester Schroor (°1960), Wout Muller en Kik Zeiler (°1948). Naast archeologie en de periode van de art nouveau / art deco is de figuratieve kunst een duidelijk speerpunt van dit museum.⁶

Ook het (fijn)realisme zal uiteindelijk wel de weg naar het museum weten te vinden. Solo- en groepsexposities krijgen steeds meer ruimte. De ‘Collectie Nederland’ zal worden verrijkt met incidentele aankopen van kunstenaars die (geografisch) passen bij het

verzamelgebied van een bepaald museum. Zij het wellicht niet in groten getale en via de selectie van de tand des tijds. Of de tijd op dit moment rijp is voor een niet-particulier museum met een grote vaste collectie valt nog maar te bezien. De overheid (noch landelijk, noch provinciaal) heeft tot op heden een mogelijkheid gevonden of de ultieme wil getoond om een doorstart te financieren van het Scheringa Museum voor Realisme. Misschien dat de hoofdletter R dat voorlopig nog in de weg staat.

LITERATUUR

HELEEN BUIJS, *Nederlandse Realisten na 1950*, Uitgeverij Waanders, Rotterdam (Kunsthal) / Zwolle, 2001.

BELIA VAN DER GIESSEN & PATRICA VAN DER LUGT (samenst.), *Nieuw realisme. 159 kunstwerken uit de collectie van het voormalige Scheringa Museum voor Realisme*, Uitgeverij d'junge Hond, Zwolle, 2010.

EMILIE ANSENK E.A., *Realisme. De werkelijkheid als avontuur*, Uitgeverij d'junge Hond, Zwolle, 2010.

WEBSITES

www.realistischkunstschilders.nl

www.noordelijkerealist.nl

Noten

- 1 Op de situatie in België/Vlaanderen heb ik geen zicht. De site www.realistischkunstschilders.nl is een startpagina met verwijzingen naar schilders in de diverse tradities, galleries, beurzen en dergelijke én er is een klein overzichtje van Vlaamse realisten.
- 2 *Feest der herkenning. Internationaal realisme*, 25 september 2010 – 16 januari 2011, Kunsthal, Rotterdam, www.kunsthal.nl.
- 3 <http://www.noordelijkerealist.nl/over.html>
- 4 Zie www.gemeentemuseum.nl/index.php?id=036616
- 5 Voor een bespreking van Matthijs Rölings tentoonstelling *Mimesis* zie: FRANK VAN DER PLOEG, 'Harmonie. De verzoenende figuratie van Matthijs Röling', in: *Ons Erfdeel*, jaargang 48 (2005), nr. 3, pp.425-427.
- 6 In september 2010 raakte bekend dat ING 271 schilderijen (onder meer van Barend Blankert, Dick Pieters en Matthijs Röling) van zijn grote collectie aan het Drents Museum in Assen schenkt. Directeur Michel Maarseveen van het Drents Museum had het over "het beste van de hedendaagse figuratieve kunst in Nederland". ('ING stoot grote kunstcollectie af', *de Volkskrant*, 11/9/2010).